

Віктор Коваль

ПІВДЕННІ НАПРЯМИ ГІТЛЕРІВСЬКОЇ СТРАТЕГІЇ 1941 р. (УКРАЇНА, БАЛКАНИ)

18 грудня 1940 р. Гітлер підписав підготовлену верховним командуванням вермахту (ОКВ) директиву № 21 про напад на Радянський Союз. В ній говорилося:

“Німецькі збройні сили повинні бути готові ще до закінчення війни проти Англії розбити Радянську Росію в ході швидкої кампанії (“випадок Барбаросса”).¹

За директивою, німецька армія мала спрямувати для нападу на Радянський Союз “всі з’єднання, які вона має у своєму розпорядженні”. Лише мінімум можна залишити на окупованих територіях Заходу “проти несподіваних нападів” з боку Англії. Авіація повинна була вивільнити для Східної кампанії такі сили, що за їх підтримкою “сухопутні війська будуть спроможні швидко завершити наземні операції”. Разом з тим перед нацистською авіацією ставилася вимога надійно прикрити від англійських ударів з повітря “всі театри воєнних дій та райони розташування нашої воєнної промисловості”, а також забезпечити неослабну боротьбу проти Англії, особливо проти її морського довозу. Сили флоту, як і раніше, мали воювати проти Англії. Директива вимагала всі приготування до нападу на Радян-

ський Союз закінчити до 15 травня 1941 р. “Вирішальне значення має те, щоб наш намір нападу не став відомий”.

Загальний задум кампанії: “Основні сили російської армії, розміщені в Західній Росії, будуть знищені сміливими операціями, які вестимуть глибоко проникаючі танкові клини”. Відступу боєздатних радянських військ в глиб Росії не можна допустити, підкреслювалося у директиві. “Кінцевою метою операції є створення бар’єру проти Азіатської Росії по загальній лінії Волга—Архангельск. У разі необхідності останній промисловий район Росії на Уралі можна буде знищити авіацією”.

Наступати мали три групи армій, дві — між Балтійським морем та Прип’ятськими болотами, третя — на Україні. Центральна група армій “має завдання наступати потужними танковими та моторизованими з’єднаннями з району Варшави та на північ від неї і розтрощити ворожі сили в Білорусі. Це дозволить сильним частинам рухомих військ повернути на північ й у взаємодії з північною групою армій, що наступатиме з Східної Пруссії у загальному напрямі на Ленінград, знищити сили ворога, діючі у Прибалтиці. Тільки після виконання цього першочергового завдання, яке мусить включати зайняття Ленінграду та Кронштадту, буде продовжено наступ з метою взяття Москви, важливого центру комунікацій та воєнної промисловості.

Лише несподівано швидкий розвал російського опору міг би виправдати одночасне переслідування обох цілей”.

Про завдання нацистських військ на Україні у директиві № 21 говорилося:

“Група армій, діюча на південь від Прип’ятських боліт, повинна концентричною операцією значними силами з обох флангів знищити всі російські війська на Україні на захід від Дніпра. Головний удар буде завдано з району Любліна у загальному напрямі на Київ, тоді як війська, розміщені в Румунії, здійснюватимуть широкий оточуючий маневр через нижній Прут. Завданням румунської армії буде стримувати російські війська у проміжному районі”.²

Це означало, що війська агресора наступатимуть на Україну двома клинами — з Польщі, району на північ від Карпат, і на крайньому південному фланзі, з

Причорномор’я, — беручи у величезні лещата усі радянські війська у Молдавії та на Правобережній Україні.

За оперативним планом “Барбаросса”, розробленим генштабом сухопутних сил на основі директиви ОКВ № 21, усі німецькі війська групи армій “Південь” було розподілено на два компактні угруповання. На лівому фланзі, у районі на північ від Карпат — 6-а і 17-а польові (загальновійськові) армії та два корпуси 1-ї танкові групи. Південний фланг, в Румунії, біля гирлу Пруту, — 12-а німецька польова армія та один корпус 1-ї танкової групи. Одночасними зустрічними ударами південного і північного танкових клинів гітлерівське командування розраховувало відразу оточити усі радянські війська на Правобережній Україні. На польові армії покладалося завдання швидко просунутися за танковими корпусами, ущільнити кільце, розчленувати й ліквідувати оточені радянські війська.

400-кілометровий проміжок між північним і південним угрупованнями німецьких військ групи армій “Південь” мали заповнити румунські війська. Їх завданням було скувати з фронту радянські війська, охоплювані з флангів німецькими танковими кліщами.

Напад на СРСР було призначено на середину травня 1941 р.

Україна лежала на правому фланзі гітлерівської агресії проти СРСР. У більш широкому стратегічному розумінні правим флангом німецького “Східного походу”, разом із Румунією, був і Балканський півострів. Воєнні дії, що мали місце на Балканах навесні 1941 р., безпосередньо впливали на дії Гітлера на Сході. Зокрема, вони унеможлилювали початок “Барбаросси” у момент, передбачений директивою ОКВ № 21. Це стало однією з причин провалу грандіозного задуму силою зброї встановити німецьке панування на всьому просторі від Атлантики до Уралу, задля чого Гітлер розв’язав Другу світову війну. Отже, слід, хоч би коротко, спинитися на балканських подіях того часу та на їх місці у директивах ОКВ. Події розвивалися так.

У жовтні 1940 р. Б.Муссоліні, фашистський диктатор Італії, зваблений блискавичними перемогами Гітлера над країнами Західної Європи, вчинив із загарбаної ним у квітні 1939 р. Албанії напад на Грецію. Він вбачав

себе уже володарем Балкан. Гітлер марно намагався завдати виникненню непотрібного йому перед походом на Схід додаткового нового театру війни на півдні Європи.

13 грудня 1940 р. Гітлер підписав директиву ОКВ № 20 про напад на Грецію. Директива передбачала створення у Південній Румунії групи німецьких військ загальною чисельністю 24 дивізії. Мета: "...з настанням сприятливої погоди — ймовірно у березні — спрямувати цю групу військ через Болгарію для окупації північного узбережжя Егейського моря, і, якщо буде необхідно, усієї континентальної Греції (операція "Маріта"). Ми можемо покластися на болгарську підтримку".

Наостанку у директиві № 20 підкреслювалося: "Після завершення операції "Маріта" головні сили задіяних у ній військ будуть виведені для нового використання". Це означало, що їх буде використано у війні проти Радянського Союзу, іншої великої операції не передбачалося. Гітлер й без того порозкидав свої війська по всій Західній Європі. Це зумовлювало тісний зв'язок і взаємозалежність дій агресора на різних теренах.

17 березня 1941 р. начальник генштабу німецьких сухопутних сил генерал Ф. Гальдер доповідав Гітлерові про хід підготовки операцій "Маргарита" та "Барбаросса". Гітлер дав докладні вказівки про операцію "Барбаросса":

"а. Ми повинні з самого початку домагатися успіху. Будь-які невдачі неприпустимі".⁴

Центральна стратегічна ідея, покладена в основу плану "Барбаросса", полягала в тому, щоб у перші ж тижні бойових дій розбити головні сили Червоної Армії і тим самим відразу визначити результат війни в цілому. Ця ідея впливала з переконання, що головні сили Червоної Армії були розміщені на території між західним кордоном СРСР та лінією Д — Д (річок Західна Двіна — Дніпро). "На наших кордонах, — писав Гітлер у листі до Муссоліні 21 червня 1941 р. — стоять усі наявні російські війська".⁵ Ця хибна оцінка визначила прогноз ходу війни на Сході, який розробили Гітлер та його генерали. За цим прогнозом, з розгромом Червоної армії у прикордонних районах і переможним виходом німецьких військ на рубіж Західна

Двіна—Дніпро радянська держава мала бути паралізована катастрофою на фронті та масовими бомбардуваннями ворожою авіацією. Так, в Європі у перші ж тижні війни усі жертви чергового могутнього удару гітлерівського вермахту впадали у стан шоку. Вони втрачали здатність мобілізувати на боротьбу нові сили, наставали хаос, загальна паніка, розвал, поразка. У війні з СРСР, за розрахунками нацистських стратегів, результат боротьби мав бути цілком визначений з виходом вермахту на лінію Д — Д. На схід від рубежу річок Західна Двіна — Дніпро вони очікували зустріти лише епізодичний, неорганізований опір радянських військ і швидко просунулися до кінцевої мети наступу, вказаної в директиві ОКВ № 21, лінії Архангельськ — Волга.

17 березня 1941 р., слухаючи чергову доповідь начальника генштабу сухопутних сил, Гітлер несподівано відкинув вже давно розроблений штабами та затверджений план дій на Україні, як неспроможний забезпечити швидкий успіх німецького наступу, і висунув зовсім новий варіант. Гальдер записав слова Гітлера:

"Група армій "Південь": "Наступати усюди — помилково у принципі". Річки Прут і Дністер — це такі перепони, котрі затримають будь-який наступ. Оборона на Дністрі є набагато сильнішою, ніж [німецька] оборона на Рейні. Тому не слід наступати через Прут. "Цим ми тільки відженемо тут росіян, а нам треба зробити так, щоб вони залишилися".

"Висновок: у районах, прилеглих до Румунії, слід задіяти лише таку кількість військ, скільки треба для її оборони. Усе інше повинно бути використане на північ від Карпат: фронтально, з подальшим посиленням ударного угруповання на північному фланзі шляхом підтягування нових рухомих з'єднань. Якнайшвидше вивести танкові частини з Румунії!"⁶

Своєю новою настановою Гітлер повністю перекреслив сформульований у директиві ОКВ № 21 стратегічний задум, покладений в основу оперативного плану наступу на Україну. Той варіант відповідав розробкам, що були наслідком тривалої штабної праці ОКХ. У грудні 1940 р. Гітлер його схвалив без будь-яких принципових зауважень. Тепер він наказав замінити план своїм влас-

ним варіантом: одночасний удар з півдня й півночі українського кордону замінити одним – з півночі, зосередивши там усю танкову ударну силу німецького наступу на Україну.

Ці вказівки, зрозуміло, повинні були знайти своє місце у черговій директиві ОКВ. Кожне обговорення воєнних питань у Гітлера проходило за участю шефа ОКВ, фельдмаршала В. Кейтеля, його стенограф фіксував кожне сказане слово, надто фюрерове. На основі тих записів розроблялися проекти директив ОКВ. Однак директиви, відповідної до вказівок Гітлера 17 березня 1941 р., як радянські, так і зарубіжні воєнні історики не знайшли.

Проте це не означає, що такої директиви не було.

Воєнні директиви у ролі генералісімуса Гітлер став видавати, взявши на себе безпосереднє командування німецькими збройними силами. Було це в 1938 р. Доти в Німеччині юридично було двоє головнокомандувачів. Перший – сам Гітлер, котрий по смерті президента Гінденбурга, 2 серпня 1934 р., узяв на себе його прерогативи без обрання президентом. Другий – воєнний міністр, котрий мав здійснювати усе практичне керівництво вермахтом. Гітлер мусив погодитися на таку двозначну ситуацію, поки не стало питання про війну. Тим самим він заспокоював генералів, які не хотіли, аби непрофесіонали втручалися у справу розбудови армії.

5 листопада 1937 р., дійшовши висновку, що відроджена без версальських обмежень німецька армія наближується до стану боєготовності, Гітлер на таємній нараді в рейхсканцелярії повідомив воєнне командування про свою рішучість хоч би й наступного року розпочати збройну боротьбу за “життєвий простір”, тобто загарбання чужих територій в Європі. Воєнний міністр фельдмаршал В. Бломберг та головком сухопутних сил генерал В.Фріч були проти. Вони вважали німецьку армію ще не підготовленою до великої війни. Гітлер дивився на проблему інакше. Він виходив з того, що армія ніколи не буває ідеальною, головним є не сама по собі сила армії, узятої окремо, а порівняльний рівень сили та боєготовності її та її можливих супротивників. Німецький вермахт за короткий період інтенсивної роз-

будови вже здобув перевагу, і Гітлер поспішав скористатися тим, поки інші європейські держави не схамулилися й не подолали свого воєнного відставання.

Армія потрібна була Гітлерові як безвідмовний інструмент його політики. Незгодні з фюрером воєначальники могли тільки заважати. Тому не минуло й двох місяців, як Бломберг і Фріч були увільнені з армії, а 4 лютого 1938 р. німці почули по радіо декрет фюрера “Про керівництво збройними силами”. Декрет починався словами: “Командування усіма збройними силами віднині здійснюватиметься безпосередньо особисто мною”.⁷⁻⁸

Декрет Гітлера, що мав силу закону, змінив усю структуру найвищого ешелону німецького командування. Воєнне міністерство ліквідувалося. Управління збройних сил міністерства, говорилося в декреті, “з даного моменту є верховним командуванням збройних сил і безпосередньо переходить під моє особисте керівництво як мій військовий штаб”. Колишнє міністерство займалося організаційними справами збройних сил, а не оперативними питаннями. В оперативних справах воно було обмежене поставленням завдань. Розробка конкретних військових планів цілком належала до компетенції штабів головнокомандувань армії, авіації, флоту.

Узявши на себе безпосереднє керівництво збройними силами, Гітлер наказав сформувати у верховному командуванні оперативне управління – штаб керування вермахтом. З його утворенням верховне командування набуло набагато більш широких функцій, ніж колишнє воєнне міністерство, стало центральним органом стратегічного керування війною. Шеф (начальник) верховного командування, тоді ще генерал, В.Кейтель, отримав ранг міністра. Він та начальник штабу оперативного керування вермахтом генерал А.Йодль, завжди були при Гітлері, навіть у його частих роз'їздах, супроводжували штабними офіцерами та засобами зв'язку. Де б Гітлер не був, його директиви та накази видавалися з позначкою: “Головна квартира фюрера”.

Слід зазначити, що штаб оперативного керування можна було включити й до складу колишнього міністерства, не проголошуючи його фіктивної “ліквідації”. Суть справи полягала в тому, що Гітлерові треба було усунути фігуру й функції самого воєнного міністра, як

проміжного головнокомандувача, котрому належало робити усю практичну справу, залишаючи Гітлера чисто номінальним верховним головнокомандувачем, подібно до кайзера (імператора) Вільгельма II у Першій світовій війні.

Гітлер добре знав, що сталося у ту війну, коли кайзер вважався верховним командувачем, а все стратегічне керівництво війною зосередилося в руках Великого генштабу. Начальник штабу, фельдмаршал П.Гінденбург та його заступник, генерал Е.Людендорф, дуже скоро стали відігравати вирішальну роль і в політиці. Гітлер убезпечив себе від виникнення такої ситуації. Більш того, він мав непохитний намір самому керувати війною. Він був переконаний: стратегові потрібні не вузькі спеціальні знання, а інтуїція та воля.

Після реформи структура найвищого ешелону військового командування нацистської Німеччини набула такого вигляду. На верхівці піраміди стояв верховний командувач Гітлер, що тримав у своїх руках усі важелі влади – державної та партійної, цивільної та військової. Його робочим органом було верховне командування збройних сил – ОКВ (Oberkommando der Wehrmacht – ОКВ). Верховному командуванню підлягали головне командування сухопутних військ, армії – ОКХ (Oberkommando des Heeres – ОКХ), головне командування військово-морського флоту – ОКМ (Oberkommando der Kriegsmarine – ОКМ) та головне командування військово-повітряних сил – ОКЛ (Oberkommando der Luftwaffe – ОКЛ). Кожне з них мало свого головнокомандувача та свій генеральний штаб.

Великого генштабу, подібного до того, що існував у Німеччині в роки Першої світової війни і контролював політику та економіку країни, за нацистів взагалі не існувало. У радянській військово-історичній літературі ОКВ завжди називалося і трактувалося як генеральний штаб, але це було грубою помилкою. По суті, ОКВ залишалося міністеріальною структурою. Командним органом Гітлера був невеликий штаб оперативного керування вермахтом (Wehrmachtführungstab – WFST). Генштаби армії, флоту і авіації були незрівняно більші. Армійський генштаб розробляв план нападу на СРСР. За його розробками було складено і директиву ОКВ

№ 21 (випадок “Барбаросса”), котру Гітлер підписав 18 грудня 1940 р.

У війні проти СРСР керування діями вермахту належало до компетенції ОКХ. За воєнні дії вермахту на Заході та в Африці відповідало ОКВ. Під його контролем, зокрема, була й німецька армія в Норвегії. Вона отримала завдання частиною своїх сил наступати через Петсамо (Фінляндія) на Мурманськ. Виконати це завдання вона не спромоглася. На крайній півночі німецько-радянського фронту ворогові не вдалося порушити кордон і ступити на територію СРСР. Такий був внесок військ під орудою ОКВ у війну з Радянським Союзом.

У критичній ситуації грудня 1941 р., коли наступ німців на Москву провалився, а радянські війська перейшли у зимовий наступ і німецький фронт загрозливо захитався, фюрер узяв на себе командування сухопутними силами, тобто безпосереднє керування діями вермахту на Сході. Тим самим ОКХ з його генштабом опинилися у безпосередньому підпорядкуванні Гітлерові. Його загальні накази про воєнні дії проти Радянського Союзу й надалі виходили у вигляді директив ОКВ, але тепер поряд з фюрером постійно перебував начальник генштабу сухопутних сил, котрий робив усю справу під безпосереднім наглядом Гітлера, який керував усім.

Гітлерівський поворот до актів агресії у 1938 р. супроводжувався появою відповідних директив ОКВ. Коли йшлося про вступ німецьких військ на чужу територію і можливі воєнні дії, директива отримувала номер, бо передбачалося, що може бути серія директив, пов'язаних між собою. Підписана Гітлером директива ОКВ № 1 про окупацію Австрії була видана 11 березня 1938 р., напередодні вступу на її територію.

18 березня Гітлер видав нову директиву № 1. На цей раз йшлося про окупацію Мемеля (Клайпеди), повернутого Антантою від Німеччини Литві 1919 р. Найбільш ймовірною Гітлер вважав збройну протидію з боку Польщі. Серія також згасла, бо окупацію Мемеля було відкладено на невизначений час, а та директива була здійснена через рік, 23 березня 1939 р.

30 травня 1938 р. Гітлер запланував напад на Чехо-

словаччину (операція “Грюн”), готуючись до одночасної війни з Англією та Францією, якщо вони захищатимуть свого союзника. Було видано ряд відповідних директив ОКВ, які, однак, не отримали серіальних номерів. 30 вересня народилася директива ОКВ № 1 про окупацію Судетської області, відповідно до підписаної того дня Мюнхенської угоди з Англією та Францією про розчленування Чехословаччини. Невідомо, про що говорилося в директивах № 2 і № 3, бо їх не знайдено. 18 жовтня директива № 4 закрила операцію “Грюн”. Однак це не означало, що Гітлер, забравши Судети, залишить Чехословаччину у спокої. 21 жовтня він підписав нумеровану директиву ОКВ про завдання збройних сил. Серед них було таке: “2. Остаточна ліквідація решти Чехії”.⁹ Це завдання агресор здійснив 15 березня 1939 р.

Протягом 1939 р., йдучи до війни, Гітлер підписав ряд директив ОКВ, які не мали своїх номерів, крім номера канцелярської реєстрації. Нарешті № 1 отримала видана 31 серпня директива про напад на Польщу на світанку наступного дня. Ця директива ОКВ започаткувала довгу серію, що тяглася протягом усієї Другої світової війни. Але нумерація тривала тільки до 3 листопада 1943 р., коли чергова воєнна директива Гітлера отримала № 51. Надалі директиви ОКВ вже не мали власних номерів. Важко не помітити в цьому вияв штабної безнадії в умовах, коли на всіх фронтах Німеччина йшла до катастрофи.

Разом з тим ці чисто формальні дані про нумерацію директив ОКВ пояснюють — чому один з найважливіших документів гітлерівської стратегії, який буде наведено нижче, залишився невідомим для воєнних істориків як у країнах, що входили до складу СРСР, так і за їх межами. Йдеться про те, що в стрункій, суворо дотримуваній у період успіхів Гітлера як полководця, нумерації директив ОКВ трапився пропуск: важлива директива про операції “Маріта” і “Барбаросса” не отримала номера. Внаслідок цього вона, мабуть, випала з поля зору штабних канцеляристів ОКВ і не потрапила у тексти документів, що їх згодом досліджували воєнні історики. Її нема і в повних збірках директив Гітлера, виданих за кордоном.

Витяги з пропалої директиви публікувалися автором цих рядків у різних працях, починаючи з 1979 р. Наведимо повний текст документа:

“Головна квартира фюрера, 22 березня 1941 р.

Для начальників штабів

Таємна справа командування

Верховне командування збройних сил

№ 44326/41 г. К. Chefs., WFST/L (I 0 р.)

Тільки через офіцера¹⁰

Фюрер наказав відносно наступних операцій таке:

I. Операція “*Маріта*”

1. Беручи до уваги нинішню політичну позицію Греції та враховуючи прибуття англійських військ на грецький материк, буде необхідно передбачити як мету операції “*Маріта*” захоплення усього грецького материка, включаючи Пелопоннес (Директива № 20, пункт 2 л та 4 в).

2. Наступним завданням сухопутних сил буде зайняття островів Фасос і Самофракія поблизу Егейського узбережжя. Якщо на узбережжі Греції не виявиться придатних для цього суден, морське командування встановлює, чи можна тримати напоготові у болгарських портах корабельний тоннаж, котрий в разі потреби можна буде, не розкриваючи пунктів призначення, провести через Протоки до грецьких портів відправки (головно Александрополь).

Відносно підготовки операції проти Лемноса та Цікладів див. ОКВ/WFST/Abt. L (I Op.) № 44309/41 г. К. Chefs, 16 березня 1941 р.

Наявний тоннаж має використовуватися за вказівками штабу 12-ї армії й таким чином, щоб після окупації Лемносу насамперед були встановлені комунікації з цим островом, крім того вивільнені кораблі мають бути використані для окупації Тасоса і Самотракії.

3. Головнокомандувач сухопутних сил має *посилити ударну групу військ*, котра зараз перебуває в Болгарії, до розмірів, які вважатимуться необхідними, за рахунок третього ешелону. Вжити заходів, щоб прискорити прибуття 4-ї гірської дивізії.

Танкові дивізії, зосереджені як прикриття проти Туреччини, зможуть бути використані для виконання інших завдань невдовзі після початку нападу.

4. Вплив на італійську групу армій "Албанія" має забезпечуватися у той спосіб, що за згодою з італійським головнокомандуванням буде здійснено обмін зв'язковими штабами. Відповідний момент для цього та склад німецького зв'язкового штабу визначатиме ОКХ. Військово-морський флот та військово-повітряні сили відряджатимуть офіцерів до німецького зв'язкового штабу в Албанії як і коли вони вважатимуть це за потрібне.

До настання розвалу усього грецького флоту ініціатива, мабуть, належатиме головним чином на долю італійців.

Вказівки щодо цього надійдуть пізніше.

Розмежування оперативних зон авіації регулюватиме головнокомандувач військово-повітряними силами.

5. Просування болгарських з'єднань у напрямку Фракії є небажаним, доки ворог не чинитиме акцій через чи проти болгарські території. Однак, якщо це трапиться, штаб 12-ї армії визначатиме, виходячи з чисто військових міркувань, момент, коли болгарські війська зможуть узяти на себе оборону узбережжя між гирлами річок Стримон та Маріца.

Ще не можна передбачити, чи слід пізніше чекати просування югославських військ у напрямі Салоніки.

6. Як жест у бік Туреччини, слід уникати просування німецьких та болгарських військ у висунуту частину Едірки на схід від лінії Свіленград-Дідимотейхон.

7. Штаб 12-ї армії залишиться на місці разом з військами, кількість яких визначатиметься становищем на Південному Сході, навіть після закінчення операції.

Вказівки про його наступні завдання буде дано у відповідний час.

Головнокомандувачам пропонується інформувати ОКВ про зміни їхніх дій на основі цих наказів фюрера.

Бажано розпочати операцію не пізніше 1 квітня. ОКХ пропонується якнайшвидше доповісти до ОКВ певну дату.

II. Операція "Барбаросса" (аркуші на заміну до директиви № 21 див. у додатку).

1. Враховуючи, з одного боку, включення 12-ї армії у розширені завдання операції "Маріта", а з другого — важкі умови для наступу на крайньому правому крилі

(Прут, Дністер, можливо, переважні сили ворога), — від наступу з метою досягнення вирішального успіху та від введення у дію танкових дивізій з Румунії треба відмовитися.

Відповідно, на німецько-румунські оперативні сили покладаються такі завдання.

а. Захищати район Румунії й тим самим південне крило усієї операції.

б. Під час удару північного крила групи армій "Південь" скувати супротивні ворожі сили, а з прогресуючим розвитком ситуації, разом з військово-повітряними силами, перешкодити організованому їх відступові через Дністер.

Завдання військово-повітряних сил полягає в тому, щоб ефективно підтримувати просування лівого крила групи армій "Південь" на Київ, а на правому крилі, відповідно до завдань оперативної групи військ "Румунія", зруйнуванням переправ не допустити відступу ворога за Дністер.

Особливо важливим є винищувальне та зенітне прикриття від ворожих нападів з повітря нафтового району Плоешті та нафтоосховищ біля Констанци.

Крім того, російські чорноморські порти повинні бути заміновані.

До отримання дальшої вказівки не давати румунам будь-якої інформації про підготовку операції "Барбаросса".

2. Війська, які вивільнюються внаслідок передбачених заходів, будуть використані для посилення основного угруповання групи армій "Південь", що проривається з району Любліна на південь від Прип'ятських боліт. Їх завдання полягає в тому, щоб потужними танковими силами швидко просунутися у загальному напрямі на Київ, глибоко у фланг і тил російських військ, а тоді охопити їх вздовж Дніпра.

3. Настанови про посилення оборони нафтоносного району буде дано згодом. Представництво вермахту в Румунії у даний момент залишається відповідальним за це завдання. Фюрер вирішить, чи цей штаб пізніше може бути виведений і переданий у розпорядження ОКХ.

4. Угорщина у період підготовки до "Барбаросси" не повинна вважатися союзником поза межами її ниніш-

ного статусу. Позаяк навіть під час воєнної кампанії німецьким військам не доведеться ані вивантажуватися, ані проїздити там, розбудова шляхової мережі не є особливо нагальною. Угорська наземна служба не обслуговує німецькі військово-повітряні сили. Не передбачається ніяких підготовчих переговорів, котрі могли б вказувати на “Барбароссу”.

З другого боку, територія Словаччини в належний час буде доступною для стратегічного розгортання, створення бази постачання та військово-повітряних сил. Час визначить ОКВ.

5. Широке роз'єднання операцій *Прип'ятськими болотами* і небезпека, що російські війська можуть там укопатися – систематично або після того, як їх буде розпорошено, – роблять необхідними спеціальні заходи та особливу увагу до цього району, хоч би в інтересах тилкових комунікацій наших внутрішніх флангів (співпраця між головнокомандувачем сухопутних та головнокомандувачем військово-повітряних сил).

6. Що далі йтиме демаскування в останні тижні перед Східною кампанією, то більше треба буде рахуватися з превентивними заходами росіян. Крім ударів у райони розгортання, можливі також:

- наступи на румунський нафтовий район;
- на румунські або болгарські порти;
- у район Петсамо;
- на Балтійському морі.

Тому з боку командирів, котрі несуть за це відповідальність, необхідна підвищена оборонна готовність проти таких загроз. Зокрема, в Норвегії повинні бути здійснені усі підготовчі заходи для швидкого забезпечення району Петсамо, навіть до початку операцій, пов'язаних з “Барбаросою”.

7. Головні командування мають повідомити до ОКВ про зміни, котрі будуть зроблені у планах для “Барбаросси” на основі вищенаведених наказів фюрера.

III. Операція “Соняшник”

Ніяких підкріплень німецькому Африканському корпусові після того, як йому буде доставлено 15-у танкову дивізію, у даний момент не передбачається.

Проте командувачеві німецьких військ у Лівії буде наказано спонукати італійського головнокомандувача у

Тріполі навіть зараз готувати наступ проти англійського оперативного з'єднання у Північній Африці. У всякому разі, це сковуватиме великі сили англійців у Північній Африці. Чи ми працюватимемо для наступу з обмеженою метою після прибуття 15-ї танкової дивізії, чи восени, після нових підкріплень, ми будемо боротися за наступ з далекосяжною метою – це залежатиме від того, як розвиватиметься ситуація протягом наступних тижнів.

Кейтель”¹¹

Відповідно до п. II наведеної директиви, її супроводжував додаток, котрий мав усі ознаки окремого штабного документа, але не мав ані дати, ані підпису:

“Темна справа командування

Для начальників штабів

Додаток до ОКВ/WFST/Abt. L (I Op.) № 44326/41

g. K. Chefs.

Тільки через офіцера

Заміни до Директиви 21

1. Стор. 4, пункт II, абзац 2 має бути замінено таким текстом:

Завдання *Румунії* полягатиме в тому, щоб разом з німецькими оперативними силами, розгорнутими там, сковувати супротивні сили противника та іншими засобами подавати допоміжні послуги у тилкових районах.

2. Стор. 6, четвертий абзац треба замінити таким новим варіантом:

Група армій, діюча на південь від Прип'ятських боліт, завдає головний удар з району Любліна у загальному напрямі на Київ, щоб потужними танковими силами швидко просунути у глибокий фланг і тил російських військ, а тоді охопити їх за плином Дніпра.

Німецько-румунській групі військ на правому крилі припадає завдання

а) обороняти румунську територію й тим самим південне крило усієї операції;

б) у ході наступу на північному крилі групи армій “Південь” скувати супротивні ворожі сили, а з прогресуючим розвитком ситуації у взаємодії з військово-повітряними силами переслідуванням перешкодити їх організованому відступові через Дністер”.¹²

Надзвичайна важливість цього документу при вив-

ченні воєнних дій на Україні в 1941 р. цілком очевидна. Як бачимо, відповідно до вказівок Гітлера, наступальній операції агресора на Україні було надано зовсім нової форми. Фактично, це був другий, вже остаточний, варіант плану “Барбаросса” для півдня німецько-радянського фронту.

Перший варіант, розроблений генералами генштабу ОКХ, передбачав концентричний наступ двох німецьких танкових клинів – з Південної Польщі та з Румунії. Кліщі оточення повинні були зімкнутися десь на Дніпрі. За другим – гітлерівським – варіантом усі німецькі танкові сили, що мали посунути на Україну, зосереджувалися на одному лівому фланзі, куди було перекинуто й ті танкові частини, які перше були у Румунії. Величезним танковим серпом – від Любліна на Київ і далі на південь, вздовж правого берега Дніпра, у напрямі Чорного моря, вони мали охопити з тилу радянські війська на Правобережній Україні.

Опір радянських військ, які на Україні були набагато сильніші відносно супротивника, ніж на інших відтинках фронту, зламав ці плани ворога. Хоч німецькі війська досягли околиць Києва уже 9 липня 1941 р., далі їх наступ на Правобережжі розвивався зовсім не так, як було заплановано. Проте фактичний хід воєнних дій є окремою важливою темою.

Наявність двох варіантів української частини плану “Барбаросса” дуже довго взагалі залишалася непоміченою радянськими воєнними істориками. Єдиною московською публікацією, в якій було звернуто увагу на зміну задуму наступальної операції німецької групи армій “Південь”, залишається нарис В.Дашичева “Стратегічне планування агресії проти СРСР” у складеній ним двотомній збірці документів німецького командування.¹³ Проте про директиву ОКВ, видану 22 березня 1941 р. автор нарису нічого не знає. Він послуговується матеріалом, узятим з опублікованої 1955 р. монографії американського дослідника Дж. Блау про німецьку стратегію у війні проти Радянського Союзу.¹⁴

Та американський автор теж не здогадувався про існування нумерованої директиви ОКВ з корекцією плану “Барбаросса”. Проте з факту наявності двох варіантів директиви ОКВ № 21 та, мабуть, з інформації

генерала Гальдера про гітлерівські вказівки, зроблені 17 березня, він зробив правильний висновок: у плані наступу німецької групи армій “Південь” ще до початку війни було зроблено важливі зміни.

В.Дашичев у своїй збірці (1973 р.) наводить текст директиви ОКВ №21 у першому її варіанті.¹⁵ Другий, остаточний, варіант знаходимо у 7-томному виданні документів і матеріалів Нюрнберзького процесу (1958 р.)¹⁶ Посилаючись на Дж.Блау, укладач московської збірки пише: “18 березня ОКВ ухвалило рішення про деякі зміни плану “Барбаросса” в частині, що стосувалася групи армій “Південь”. Раніше остання мала завдавати два удари на своїх північному та південному флангах: з району Любліна на Київ та у нижній течії р. Прут для глибокого охоплення з двох боків радянських військ, що діяли у Молдавії та південній Україні. Труднощі форсування Дністра та низька боєздатність румунських військ спонукали гітлерівське командування зосередити головні зусилля групи армій на одному північному фланзі – на київському напрямі, де, на його думку, відкривалися більш заманливі оперативно-стратегічні можливості”.¹⁷

Цей коментар хибує такими помилками: 1) жодного рішення ОКВ 18 березня не ухвалювало. Гітлер дав свої вказівки 17-го, це й було рішення, оформлене як директива ОКВ 22-го; вирішальну роль Гітлера у визначенні німецької стратегії радянська воєнна історіографія замовчувала, йдучи за політичною пропагандою, котра зображувала нацистського фюрера напіввідотом; 2) рівень боєготовності румунських військ був добре відомий німцям і в грудні 1940 р., коли приймався перший варіант плану наступу групи армій “Південь”, при зміні плану у березні 1941 р. цей фактор не фігурував як її причина; 3) головний удар мав завдатися північним флангом групи армій “Південь” й, за першим варіантом плану, суть зміни полягала у зосередженні на тому фланзі усіх її танкових військ.

Далі московський автор подає переклад зміненого тексту директиви ОКВ № 21. Наводимо його російською мовою, аби ніхто не міг запідозрити якогось підступу з нашого боку, бо цей переклад може служити сумним прикладом перекручення оригіналу: “Группа

армий, действующая южнее Припятских болот, сосредотачивает свои силы, предназначенные для главного удара в районе Люблина и южнее для наступления в общем направлении на Киев. Оттуда танковым войскам нанести глубокий удар в глубь вражеской территории, совершая охват русских войск вдоль нижнего течения Днепра. Смешанные немецко-румынские войска на юге имеют две задачи:

1) осуществлять оборону Румынии как базы и тем самым обеспечить непрерывность операций в южной части театра военных действий и

2) сковывать противостоящие силы противника во время наступления войск северного крыла группы армий.

В зависимости от развития обстановки смешанные войска, поддерживаемые частями военно-воздушных сил, должны вести преследование, чтобы воспрепятствовать организованному отходу советских войск через Днепр.¹⁸

Насправді в німецькому оригіналі документа нічого не говориться про “головний удар у районі Люблін”. Пропуск коми після слова “удар” перетворив текст на безглуздя. Нема там взагалі слів “глибокий удар в глибину ворожої території”, “нижньої течії Дніпра”, “Румунії”, “безперервність операцій у південній частині театру воєнних дій” (новий варіант якраз передбачав затримку виступу з Румунії)¹⁹ і ще дечого, вписаного у переклад, а головне – наприкінці стоїть не Дніпро, а Дністер! Вище ми дали коректний переклад з посиланням на джерело.

Наостанку зазначимо, що двотомна збірка німецьких документів, про яку йдеться, усе ж таки є кращою з усіх, які виходили в колишньому СРСР. Проте загальний рівень радянської військово-історичної науки був дуже невисокий. Тому вона не спромоглася зробити найважливішого висновку, який випливає з аналізу наведених документів найвищої командної інстанції нацистської Німеччини: *провал гітлерівського плану воєнних дій на Правобережній Україні, де на початку війни було зосереджене найсильніше угруповання військ Червоної Армії, означав провал самого плану “Барбаросса”*. Війна тривала ще довго, війна найтяжча, але план “Барбаросса” було поховано героями 41-го, які прийняли на себе страшний перший удар ворога.

1. Це початок директиви ОКВ про майбутній напад Німеччини на Радянський Союз. Переклад зроблено з німецького оригіналу, що його фотокопію вміщено у другому томі 7-томного збірника матеріалів “Нюрнберзький процес” (М., 1958. С. 561). Не буде зайвим зазначити, що в цьому самому томі на стор. 522, 532, 559 вміщено три варіанти перекладу даного тексту. Усі вони різняться між собою і жоден з них не є точним.

2. Hitlers Weisungen fur die Kriegfuhrung 1939 – 1945. Hrsb. Von Walter Hubatsch. – Frankfurt a/M, 1962. – S. 86.

3. Ibid., S. 81, 83.

4. Гальдер Ф. Военный дневник. В 3 т. – Т. 2. – М., 1969. – С. 409.

5. “Совершенно секретно! Только для командования!” Стратегия фашистской Германии в войне против СССР. Документы и материалы. Составитель В.И. Дашичев. – М., 1967. – С. 187.

6. Гальдер Ф. Указ соч. – С. 409.

7. Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal (TMWS). 42 vols. – Nuremberg, 1947 – 1949. – Vol. XXV. – P. 477; Нюрнберзький процес. Сб. Матеріалов. В 7 т. – М., 1957 – 1961. – Т. 6. – С. 210.

8. TMWS, vol. XXXIV, p. 477.

9. Німецька збірка – див. прим. 2; британська збірка, також з коментарями упорядника: Hitler's war directives 1939 – 1945. Ed. By H.R. Trevor-Roper. – London, 1964, 1966.

10. Штампі специфікації документа. Зокрема, штамп “Тільки через офіцера” означав, що документ не може пересилатися по радіо чи кабельними засобами зв'язку, бо операторами при них були солдати або унтерофіцери.

11. Documents on German Foreign Policy 1918 – 1945. – Series D (1937 – 1945). Vol. XII. – Washington, 1962. – P. 338 – 343.

Директиву ОКВ, видану 22 березня 1941 р., було надруковано англійською мовою в Америці (одночасно – в Англії) у XII томі серії публікацій трофейних німецьких дипломатичних документів. Та воєнні історики дипломатичних, мабуть, не читають, а історики дипломатії не цікавляться воєнними документами. Через це директива довго залишалася непоміченою. Її виклад було дано автором даної статті у книзі “Воз'єднання західноукраїнських земель та міжнародні відносини, 1939 – 1941” (К., 1939, – С. 234 – 235). На відміну від тексту директиви англійською мовою, той її фрагмент, котрий являє собою додаток для заміни першого варіанту плану “Барбаросса” для України, перекладено з німецької мови оригіналу. Його було вилучено серед численних документальних видань, де гуляють обидва варіанти директиви № 21, не привертаючи уваги істориків навіть своєю розбіжністю (див. посилання 12).

12. Der zweite Weltkrieg. Dokumente. Ausgewählt und eingeleitet von G. Forster und O. Groehler. – Berlin, 1974. – S. 91–92.

13. Дашичев В.И. Банкротство стратегии германского фашизма. Исторические очерки, документы и материалы. В 2 т. – Т. 2. – М., 1973. – С. 58 – 70.

14. Blau G. The German campaign in Russia. Planning and operations (1940 – 1942). – Washington, 1955.

15. Дашичев В.И. Указ. соч. – С. 88.

16. Нюрнбергский процесс. Т. 2. – С. 563.

17. Дашичев В.И. Указ. соч. – С. 68.

18. Там само.

19. За першим варіантом оперативного плану, розробленого на основі директиви № 21, обидва крила групи армій “Південь” мали виступити одночасно. За другим, праве крило мало спочатку залишитися пасивним, не змушуючи радянські війська у Бессарабії до відходу. Тому німецько-румунська група військ розпочала активні дії тільки 2 липня.

